

LA GRAMÀTICA DE PORT-ROYAL I LA VISIBILITAT DE LA HISTÒRIA DE LA LINGÜÍSTICA

XAVIER LABORDA GIL

Universitat de Barcelona, Departament de lingüística
Correspondència: Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona,
Departament de Lingüística. Gran Via, 585. 08007 Barcelona
Tel. 93 403 56 57 xlabord@ub.edu

Resum

L'article presenta l'entorn històric de les gramàtiques universals del segle XVII. Descriu el moviment cultural de l'abadia de Port-Royal, en els vessants religiós, polític, pedagògic i científic. Analitza els principis de la *Grammaire générales et raisonne* d'Antonie Arnauld i Claude Lancelot. Considera la relació de la gramàtica amb la *Logique* d'A. Arnauld i Pierre. Nicole. I examina la recepció que ha tingut la gramàtica de Port-Royal a la història de la Lingüística, en especial a partir de la tesi de Noam Chomsky sobre la lingüística cartesiana. La controvertida postura de Chomsky, rebutjada per la crítica, instrueix sobre els processos de construcció de la historiografia.

Paraules clau

Història de la Lingüística, Port-Royal, gramàtica, cartesianisme, Antonie Arnauld, Noam Chomsky

Abstract: *THE GRAMMAR OF PORT-ROYAL AND THE VISIBILITY OF THE HISTORY OF LINGUISTICS*

The paper presents the historical setting of the universal grammars of the seventeenth century. It describes the cultural movement of the Abbey of Port-Royal in its religious, political, educational and scientific facets. The article discusses the principles of the Grammaire générale et raisonnée, the work by Antonie Arnauld and Claude Lancelot. It also considers the relationship of grammar to Logique by A. Arnauld and Pierre. Nicole, and it examines the reception of the grammar of Port-Royal in the history of linguistics, especially based on Noam Chomsky's theories of «Cartesian Linguistics». Chomsky's controversial stance, rejected by critics, examines the processes of the construction of historiography.

Key Words

History of Linguistics, Port-Royal, grammar, Cartesianism, Antonie Arnauld, Noam Chomsky

La *Gramàtica* de Port-Royal representa un corrent vigorós de gramàtiques universals del segle XVII. La seva composició està vinculada a una comunitat religiosa que va reformar l'educació i va normalitzar l'ús de la llengua vernacle. Ha tingut tradició i ha obtingut ressò de nou amb la lingüística generativa. Però la inclusió de la *Gramàtica* de Port-Royal en el cànon historiogràfic ha desfermat una greu controvèrsia sobre la seva interpretació i a propòsit de la «lingüística cartesiana». La resolució de la polèmica, de manera rigorosa, és fonamental per la lingüística.

Les obres sobre llengua i pensament de Port-Royal, al segle XVII, formen un capítol destacat de la història de la lingüística. La comunitat religiosa de Port-Royal té el doble valor de constituir un capítol interessant i alhora important. És interessant perquè aplega factors històrics tan rellevants com la renovació pedagògica, la crítica filosòfica i l'edició de gramàtiques dins d'un panorama convuls, de conflicte religiós i polític. Costa d'imaginar que puguin intervenir-hi més factors i que el resultat sigui tan atractiu per als lingüistes.

Però Port-Royal també, i especialment, constitueix un capítol important per a la formació de l'historiador. L'investigador distingeix en la tradició de la *Gramàtica* (1660) i la *Lògica* (1662) de Port-Royal processos d'interpretació contradictoris i irreconciliables. Es trasllada així al si de la historiografia el panorama conflictiu en què van treballar els autors de Port-Royal. I posa de manifest procediments de creació d'opinió sobre la vàlua i la influència d'aquestes obres històriques. L'article examina aquests dos vessants de Port-Royal a la història de la lingüística: la producció d'obres i la recepció per la historiografia recent. I para atenció a factors culturals i científics que influeixen en els resultats d'ambdós vessants.

1. ÈPOCA DE PERSONALITATS I INSTITUCIONS

La comunitat religiosa de Port-Royal té una activitat rellevant en el segon terç del segle XVII. Antoine Arnauld, Claude Lancelot i Pierre Nicole en són els autors més destacats. I treballen en qüestions de gramàtica general i lògica. Tot considerant altres personalitats de

l'època, podem destacar coetanis tan influents en el pensament gramatical com Francis Lodwick, George Dalgarno, John Wilkins i Athanasius Kircher (ECO 1993). Aquests també elaboren gramàtiques, però estan aplicades a llengües artificials. Són projectistes o dissenyadors de noves llengües per la comunicació i la ciència.

És sobresortint la figura de John Wilkins (1614-1672), bisbe de Chester i director del Wadham College d'Oxford. La seva obra magna, *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language* (1668), és una síntesi de lingüística i ciències experimentals. Conté una proposta d'escriptura radicalment nova i una classificació universal de conceptes i termes en un quadre de quaranta gèneres. Els seus fonaments són un estudi fonètic acurat, una gramàtica racionalista i una campanya de documentació i recerca empírica sobre la realitat. L'obra magna *An Essay* és un prodigi d'edició per la cura compositiva i la voluminosa informació que aplega. Constitueix tot un fenomen científic, que es deriva de la fundació, l'any 1660, de la Royal Society, una institució que val a dir que Wilkins contribuï a impulsar. El treball societatari dels científics anglesos va permetre emprar tants recursos i capacitats en la projecció lingüística.¹

L'esperit de l'època de Port-Royal va ser propici a la reflexió lingüística. La comunitat de Port-Royal atresora una gran capacitat investigadora i editora. A diferència dels cercles anglesos, Port-Royal no era una comunitat científica sinó confessional. Estava influïda pel pensament teològic de Cornelis Jansen (1585-1638), bisbe d'Ieper i autor d'*Augustinus*, que es va publicar pòstumament (1640). El reformisme catòlic de Jansen atacava tant els calvinistes com els jesuïtes. Predicava un rigorisme inspirat en Sant Agustí, amb un tomb vers l'ascetisme i la confiança en la predestinació divina. La doctrina de Jansen va suposar un conflicte polític a Europa i un desafiament per l'església oficial. El desenllaç de la pugna va ser la denúncia d'heretgia

1. Il·lustren la puixança de l'època els noms de dos membres de la Royal Society: Isaac Newton, que va ser president de la institució, i Samuel Pepys (1633-1703), càrrec de la Marina i escriptor. Pepys és coetani de Wilkins i dels senyors de Port-Royal. Va escriure un *Diari* personal entre 1660 i 1668, que va romandre secret fins a la seva publicació el 1825 i que és un document valuós d'afers personals i històrics. Pepys va ser de 1684 a 1686 president de la Royal Society.

per part del Papat, i Lluís XIV va dissoldre les comunitats jansenistes i ordenà l'enderroc de l'abadia de Port-Royal des Champs.

Figures com Blaise Pascal, Jean de La Fontaine i Jean Racine es van comprometre amb l'esperit de Port-Royal. Però el membre més destacat de tots i el més actiu va ser Antoine Arnauld (1612-1694), el coautor de la *Grammaire* i la *Logique*. Arnauld era fill d'una influent família de la burgesia parisenca.² Es va doctorar en filosofia a la Sorbona i va professar com a sacerdot. Va assolir plena notorietat social i va constituir la clau de volta del moviment jansenista. Fou el continuador de Jean Duvergier de Hauranne, abat de Saint-Cyran i director espiritual de Port-Royal.³ Arnauld va promoure el corrent reformista de Corneli Jansen amb disputes acadèmiques i amb la redacció d'obres que aplicaven la tradició agustiniana. Porten la seva petjada les dues obres més importants de Port-Royal, la *Grammaire* i la *Logique*. No tan sols va projectar a la gramàtica i la lògica els seus principis sinó que va implicar una disciplina amb l'altra, en un diàleg científic que és motiu d'estudi.

D'Antoine Arnauld es predica el seu cartesianisme. I algun historiador ha reconegut en la *Grammaire* els conceptes de la nova filosofia. Aquesta opinió és versemblant, perquè va tenir contacte amb Descartes i va participar de l'esperit de l'època, però és inexacta i resulta qüestionable. En efecte, va merèixer la confiança de René Descartes, qui li va demanar l'opinió sobre les *Meditacions metafísiques*. Però Arnauld va trobar-hi punts d'acord i de dissensió. Va participar, doncs, de l'esperit de l'època, un dels factors del qual és el sentit crític cartesià, però fonamentalment va pouar en les fonts agustinianes.

Crida l'atenció el fervor amb què Arnauld i el seus companys van propalar el seu credo. En temps de guerres de religió entre calvinistes

2. L'entrada al segle XVII de Port-Royal és un anunci del paper que tindria la família Arnauld en el cenobi. El 1602, a l'edat d'onze anys, va ser investida abadessa Angélique Arnauld, germana d'Antoine. Ell era el més jove dels vint germans. Dels vint fills nascuts del matrimoni entre Antoine Arnauld i Catherine Marion en van sobreviure deu, sis dels quals eren dones. Totes van ingressar al cenobi de Port-Royal.

3. El mestratge de Duvergier, abat de Saint-Cyran, era polifacètic. En les relacions mundanes destaca l'amistat amb el cardenal Richelieu, que es va girar en enemistat quan la política els va enfrontar. I en l'àmbit espiritual, val a dir que va ser company de Jansen, amb qui va preparar la doctrina jansenista.

i catòlics i de conflictes civils, el front jansenista va suposar una prova pels poders polític i religiós. L'enfrontament amb els jesuïtes, que ostentaven la representació del dogma oficial, va commocionar França i va arribar a monestirs europeus del Cister. La col·lisió va resultar inevitable i desastrosa per als jansenistes. La seva doctrina va ser declarada herètica. El 1679 es va prohibir l'entrada de noves monges al monestir. Climent XII va promulgar la butlla de dissolució de la comunitat el 1708, a petició de Lluís XIV. I dos anys més tard l'edifici va ser enderrocat.⁴ Per un disseny irònic, van coincidir en el temps la producció de les obres més brillants, l'enfrontament contra els poders establerts i la derrota final. El seu representant més afermat i prestigiós, el brillant orador Antoine Arnauld, va ser expulsat el 1654 de la Sorbona, perseguit i reduït al silenci. Però les seves obres de llengua i filosofia es van continuar publicant. I van tenir una llarga recepció, fins entrat el segle XIX.

Antoine Arnauld és un símbol vençut del segle. Se'l coneixia com a Arnauld el Gran, apel·lat així per distingir-lo dels seus parents.⁵ Doctor en teologia, sacerdot i filòsof famós, fou la celebritat que va mantenir controvèrsies amb els millors: Malebranche, Descartes i Leibniz. Després de caure en desgràcia, encara va recuperar un paper públic el 1668, amb la Pau de l'Església, i va ser rebut pel Rei i el nunci papal. Però la treva contra el jansenisme va ser passatgera, i el 1678 es va exiliar a Bèlgica fins a la seva mort, el 1694. Aquesta figura simbòlica del «segle de ferro» està feta de contrastos, d'originalitat i tradicionalisme, de raó i fe, de desafiament i sentit eclesiàstic, de glòria i desfeta.

4. Port-Royal és un monestir cistercenc de caràcter femení fundat el 1204 sota l'advocació de Sant Agustí. Estava situat a Porrois, Chevreuse (França), a 42 quilòmetres al sud-oest de París. La construcció va ser encarregada per l'aristòcrata Mathilde de Garlande en honor de l'espòs, Mathieu de Montmorenci-Marli, expedicionari de la quarta creuada (1202) que va morir a Constantinoble el 1204. El topònim *Porrois* prové del llatí medieval; significa 'porra' o 'borra', zona pantanosa i pudent. El 1216 es canvià la denominació original per la de Port-Royal.

5. Paradoxalment, se li donava el sobrenom de «Gran» per distingir-lo del seu pare, Antoine Arnauld (1560-1619), reputat advocat de la cort. El prestigi del fill va superar el del pare.

2. REFORMA PEDAGÒGICA DE LES ESCOLES DE PORT-ROYAL

Les *Petites Écoles* o Escoles Menors de Port-Royal es van crear el 1643, a redós de l'abadia, a Chevreuse. I es van ampliar amb seus simultànies a Granges, Chesnais i París. El tancament de les escoles es va produir el 1660 per ordre reial. En conseqüència, es va clausurar abruptament l'etapa de millor producció científica. El seu llegat va ser no tan sols una excel·lent col·lecció d'obres, sinó també uns principis didàctics renovadors, la combinació de les quals coses comportà una reforma pedagògica de primer ordre.

La clau de les Escoles era la condició i motivació dels professors, els solitaris. Els senyors o solitaris de Port-Royal eren intel·lectuals que buscaven la realització espiritual en un tipus de vida quasi monacal. La seva activitat se centrava en tasques docents i d'estudi en les quals volien projectar l'ideal religiós del jansenisme. Dos docents destacats són els autors que col·laboren en les edicions d'Arnauld: Lancelot i Nicole, especialistes en gramàtica i filosofia respectivament.

Claude Lancelot (1615-1695) era humanista, hel·lenista i matemàtic. Des de 1643 professà a les Escoles Menors de Port-Royal des Champs i després a les de París. Va ser autor de quatre gramàtiques remarcables: llatina, grega, italiana i espanyola. La lectura d'aquestes gramàtiques mostra que havia estudiat obres de mestres de la tradició llatina immediata com Sanctius, Scioppius i Vossius. L'experiència gramatical de Lancelot va ser profitosa per la redacció de la *Grammaire*. El 1679, després de la prohibició papal, es va recloure a l'abadia bretona de Quimperlé.

Pierre Nicole (1625-1695) va redactar els *Essai de moral*. I fou també mestre a Port-Royal des Champs en humanitats. La particularitat de l'ensenyament de les Escoles Menors es basava en l'excel·lència intel·lectual dels professors, el baix nombre d'alumnes per aula —no superior a sis estudiants— i l'edició dels materials docents. El resultat de tot plegat va comportar unes pràctiques pedagògiques noves.

Pel que fa a la confecció i edició de materials propis, hi ha una voluminosa col·lecció de textos de suport i teòrics. Les obres de suport eren traduccions literàries per fer exercicis de lectura i comentaris.

Amb aquest propòsit el director espiritual de l'abadia, Isaac-Louis Le Maitre, conegut com Le Maitre de Saci, va realitzar les traduccions de *Les Fables de Phèdre* (1647) i les comèdies de Publi Terenci *Andrienne*, *Adelphes* i *Phormion* (1647). I un altre traductor, ben prolífic, va ser Thomas Guyot, amb obres de Virgili, Ciceró i Plaute.

Les obres teorètiques estan signades per Arnauld, Lancelot i Nicole. Per tenir una referència cronològica, queden consignades per l'any d'edició.

1644. Lancelot: *Nouvelle Méthode pour apprendre facilement et en peu de temps la Langue latine*.

1655. Lancelot: *Nouvelle Méthode pour apprendre facilement la Langue grecque*.

1657. Lancelot: *Le Jardin des Racines grecques*, en vers francès.

1660. Lancelot: *Nouvelle Méthode pour apprendre facilement et en peu de temps la Langue espagnole*.

1660. Arnauld i Lancelot: *Grammaire générale et raisonnée*.

1660. Lancelot: *Nouvelle Méthode pour apprendre facilement et en peu de temps la Langue italienne*.

1662. Arnauld i Nicole: *La logique, ou l'art de penser, contenant, outre les règles communes, plusieurs observations nouvelles propres à former le jugement*.

1663. Lancelot: *Quatre Traités de Poésies latine, française, italienne et espagnole*.

S'observa en aquesta relació la preeminència d'obres gramaticals, la gran activitat de Lancelot i la capacitat d'Arnauld per treballar en col·laboració.⁶ Si es vol destacar les obres més importants, n'hauríem d'assenyalar tres de fonamentals: *Nouvelle Méthode ... latine*, *Grammaire générale et raisonnée* i *La logique, ou l'art de penser*.

És oportú remarcar que aquests títols i tota la resta estan escrits en francès. Aquest tret respon a la intenció de les Petites Écoles de fer

6. Una edició conjunta, en els temps moderns, de la *Grammaire* i la *Logique* és la de Slaktine Reprints (Ginebra, 1972). D'altra banda, un treball individual i posterior d'A. Arnauld, de 1667, és *Nouveaux Eléments de Géométrie*, amb el subtítol següent: «Conté, a més d'una nova orientació i noves demostracions de les proporcions més comunes, nous mitjans per mostrar quines línies són incommensurables i noves mesures d'angles».

ensenyament en llengua vernacla. Els Solitaris van aplicar, així, un procés de normalització de la llengua francesa, d'acord amb la motivació d'ensenyar la gramàtica de llengües estrangeres a partir de la llengua que coneixien els alumnes, la qual cosa fou una raresa en el seu temps. «Com poden aprendre llatí amb un mètode escrit en llatí?», es preguntava assenyadament Lancelot.

L'experimentació pedagògica de Port-Royal va a la contra dels usos escolars. És un model pràctic, específic i en llengua vernacular. I les gramàtiques i la lògica són les eines per organitzar l'expressió i el pensament dels estudiants.⁷

3. LA GRAMÀTICA GENERAL I RAONADA

La *Grammaire générale et raisonnée* d'A. Arnauld i C. Lancelot, que van publicar el 1660, és una obra escolar.⁸ Estava destinada als alumnes de Port-Royal, però també va tenir una notable acceptació fora de la comunitat. Els autors van realitzar dues edicions més, el 1664 i el 1676, amb l'addició d'un capítol sobre verbs impersonals.⁹ L'obra consta de 30 capítols, redactats de manera concisa i apropiada per a joves alumnes. El contingut està repartit en dues parts, amb 6 capítols a la primera i 24 a la segona. I l'extensió, en un format petit, és de 138 pàgines a l'edició definitiva de 1676.¹⁰

7. Sobre la lògica de Port-Royal, vegeu William i Martha Kneale (1961), que aporten una història de la disciplina.

8. Una descripció acurada de la gramàtica es troba a R. Donze (1976), una perspectiva de les gramàtiques franceses a J. C. Chevalier (1967) i un tractat sobre la tradició humanista a G. A. Padley (1976).

9. A la segona edició s'afegeix el capítol «Sobre els verbs impersonals» (II, c. XIX). La tercera edició presenta la curiositat de tenir el privilegi o autorització no ja del rei francès sinó de l'espanyol Carles II —amb data del 27 de novembre de 1675—, atès que l'obra es va publicar a Brussel·les per l'impresora d'Eugène Henry Fricx.

10. Ha tingut molt d'èxit una edició feta el 1754 per Charles Duclos, secretari de l'Acadèmia Francesa de la Llengua, anotada pel mateix Duclos amb observacions gramaticals i històriques rellevants. Es troba en línia al portal Gallica, de la Biblioteca Nacional Francesa: <http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Gallica&O=N-UMM-84320>. I és el text de l'edició moderna de Republications Paulet (1969), que inclou un estudi de Michel Foucault.

La portada té una composició de frontispici o il·lustrada amb el sobri motiu gràfic d'una creu i el text següent:

Gramàtica general i raonada, que conté:

Els fonaments de l'art de parlar, explicats d'una manera clara i natural;

Les raons d'allò que és comú a totes les llengües i de les principals diferències entre elles;

I diverses observacions noves sobre l'idioma francès.

A París, chez Pierre Le Petit, Imprimeur et Libraire ordinaire du Roy, ruë S. Jacques, à la Croix d'Or, M.DC.LX.

La descripció de l'obra posa l'èmfasi en la perspectiva racionalista de la gramàtica. És una gramàtica universal, basada en la raó. La gramàtica descriu el llenguatge i la capacitat de comunicar, de parlar. L'àmbit d'estudi està obert a l'univers de les llengües, tant pel que fa a les regularitats com a les particularitats. Fa referència al llatí, el grec i l'hebreu, entre altres llengües, però en definitiva aplica els criteris analítics al francès.

El llibre es publicà anònimament, sense cap referència a Port-Royal ni a la identitat dels autors. Tanmateix, el prefaci que obre el llibre és prou informatiu sobre la paternitat intel·lectual i el propòsit renovador del model gramatical. Al prefaci parla un autor en primera persona, de qui es pot inferir la identitat de Lancelot, i es refereix a un amic i erudit, és a dir, Arnauld. «L'obligació en què m'he trobat, més per coincidència que per elecció, de treballar en las gramàtiques de diverses llengües, m'ha menat sovint a esbrinar les raons de moltes coses que són bé comunes o bé particulars a algunes.» Lancelot fa referència implícita aquí a les gramàtiques llatina, grega, italiana i espanyola. El gramàtic no havia pogut superar les dificultats que aturaven la seva recerca, fins que no va escoltar la veu d'una nova perspectiva. Un amic que «no s'havia ocupat d'aquesta ciència» li va donar moltes idees per resoldre els dubtes. Aquesta conversa també va motivar l'informant a «fer diverses reflexions sobre els veritables fonaments de l'art de parlar».

Les explicacions d'Arnauld van desfermar l'entusiasme de Lancelot. «Les vaig trobar tan sòlides que m'hauria sabut greu que es per-

dessin, atès que no havia vist res tan interessant i precís sobre la qüestió als gramàtics antics ni als moderns». I és així, manifesta, que es va decidir a compondre el breu tractat, que pot satisfer aquells «que s'estimen les obres de raonament». El prefaci acaba amb l'elogi de l'estudi filosòfic i gramatical del llenguatge. Argumenta que si la paraula és una de les més grans capacitats humanes, cal posseir-la en tota la seva perfecció, és a dir «no tenir només l'ús, sinó penetrar també en les raons i fer per ciència allò que altres fan únicament per costum». En aquest enunciat es resumeix el manifest de la *Grammaire générale*.

Per bé que el prefaci suggereixi una obra erudita i densa, el que descobreix el lector és un text senzill i lacònic. A continuació del prefaci, una concisa pàgina val com a presentació dels continguts i definició dels termes. La primera frase defineix la gramàtica com «l'art de parlar». I en el següent paràgraf especifica que «parlar és explicar els seus pensaments amb uns signes que els homes han inventat amb aquest propòsit».¹¹ L'esment dels signes orals, que són peribles, i dels escrits, que resulten durables, és un recurs de transició vers la distinció de dos components dels signes i, correlativament, dues parts de la gramàtica.

a) Natura material, a la primera part. La natura o vessant material dels signes es refereix als sons i a les grafies. I desenvolupa en sis capítols la prosòdia, l'escriptura i la lectura.

b) Significat, a la segona part. El vessant significatiu dels signes es predica de «la manera en què els homes els fan servir per significar els seus pensaments». I en aquesta part més voluminosa i substancial es tracta de la morfologia, a 23 capítols, i de la sintaxi, al darrer.

Aquesta distribució de les parts de la gramàtica a partir del concepte de signe lingüístic posa de manifest dues característiques. La primera és que la *Grammaire* construeix un model morfològic, tal com fan la tradició i les obres de l'època. Hi afegeix remarques de

11. A l'edició de 1660, p. 5. A l'edició de 1676, p. 7. A les posteriors citacions fem referència a la part i al capítol, perquè la paginació varia molt en les edicions i, per altra banda, perquè és fàcil de trobar el fragment.

La definició de gramàtica contrasta conceptualment i estilística amb la de l'obra contemporània de J. Wilkins (1668): la disciplina dels «fonaments i regles que naturalment i necessàriament pertanyen a la filosofia de les lletres i del discurs en general».

construcció que proposen alguns aspectes sintàctics. I la segona característica es refereix al paper aparent, però superficial, de la teoria del signe en aquest ordre compositiu. Tot i que permet distribuir els continguts en les dues parts, la referència al signe és fugaç i banal. Aquest judici s'agreuja quan es consulta *La Logique*, bona part de la qual s'articula entorn del signe, en especial la primera part, amb un desenvolupament profund.¹² L'explicació del diferent tractament del signe en les dues obres rau en l'abast universitari i posterior en el temps de *La Logique*.

4. PENSAMENT I LLENGUATGE

La natura escolar de la *Grammaire* comporta una simplificació conceptual que demana ampliació no tan sols a l'obra d'Arnauld i Nicole, sinó també a altres gramàtiques. Aquesta feblesa és palesa en la primera part de l'obra, amb uns capítols que tracten breument de la prosòdia i l'escriptura. A la presentació del so simple segueix la de la síl·laba, que és «un so complet, que està de vegades compost per una sola lletra, però d'ordinari per diverses» (I, c. III), tal com indica l'ètim grec de síl·laba: 'acoblament'. I a continuació es tracta de la paraula o unitat superior, «la que es pronuncia a part i s'escriu a part» (I, c. IV).

La primera part es tanca amb una proposta perspicaç sobre la didàctica de la lectura. Recomana una «nova manera d'aprendre a llegir fàcilment en tota mena de llengües» (c. VI), un mètode que consisteix a ensenyar als infants l'alfabet no ja amb el nom de les lletres, sinó amb el dels seus sons o pronúncia. Com a balanç del conjunt se'n pot indicar la feblesa, sobretot si es compara amb les contribucions de fonètica en gramàtiques contemporànies, com ara les de F. Lodwick (1647) i J. Wilkins (1668), tècniques i finament descriptives.

La segona part i principal compensa amb originalitat la irregularitat del conjunt. Ho fa amb dues aportacions: l'articulació de les

12. La presència del signe és considerable, atès que *La Logique* consta de quatre parts i que l'esmentada teoria apareix als capítols de la primera; en especial, al capítol IV, «De les idees de les coses i de les idees dels signes».

parts de l'oració i la teoria de la proposició. Totes dues sorgeixen de la vinculació del signe lingüístic amb l'enteniment. Els autors estableixen una relació entre el discurs i el pensament, que consta de dos conjunts. El del llenguatge es compon de paraules, proposicions i discurs. I el conjunt del pensament es forma amb la idea, el judici i el raonament. A la *Grammaire* es postula el principi de la següent manera: «El coneixement d'allò que passa en el nostre esperit és necessari per comprendre els fonaments de la Gramàtica» (II, c. I). Segons els autors, hi ha un flux que discorre del pensament al llenguatge, de manera que aquest és l'expressió de les operacions mentals o, també, un discurs intern. Representat esquemàticament el model, observem els àmbits de l'acció de la ment i de la producció verbal. A sota es despleguen les accions mentals de la concepció, el judici i el raonament.

Ment	Llenguatge	Exemples
1. Concebre	Paraules	<i>virtut, paciència, lloar</i>
2. Jutjar	Proposicions	a) <i>Tota virtut és lloable.</i>
3. Raonar	Discurs (per tant)	b) <i>La paciència és una virtut.</i> c) <i>La paciència és lloable</i>

Les unitats bàsiques del raciocini són els conceptes i els seus correlats, els mots; per exemple, «virtut», «paciència» o «lloar». La combinació dels elements porta a un nivell més complex, amb l'atribució de «lloable» respecte de les «virtuts». En el tercer nivell, l'acoblament de judicis, a títol d'antecedents, a) «tota virtut és lloable»; b) «la paciència és una virtut», desemboca en el conseqüent c) «la paciència és lloable». Aquesta acció de raonar, que consisteix a «emprar dos judicis per inferir-ne un altre», assoleix el cim del pensament.

El model que succintament exposa la gramàtica es troba desenvolupat amb profusió de conceptes i detalls en la lògica. Les quatre parts en què està organitzada es refereixen a les idees, la proposició, el raonament i el mètode. Destaca la novetat del mètode, una part inexistente a la gramàtica, que versa sobre principis de la ciència i considera el pensament de manera més abstracta i crítica.

5. LA PROPOSICIÓ I EL VERB COM A AFIRMACIÓ

Si comparem l'aportació de les dues obres de Port-Royal, la *Grammaire* resulta inferior a *La Logique*. Tot i això, a la *Grammaire* es recull una teoria coherent de la proposició. La proposició consisteix en l'afirmació d'una cosa respecte d'una altra. Si es concep la idea de «Terra» i la qualitat de «rodona» es pot afirmar que «la Terra és rodona». A la proposició hi ha termes que designen objectes o idees i altres termes que realitzen una acció, l'acció d'afirmar. Per tant, els autors estableixen la distinció entre dos tipus de mots: els que signifiquen els objectes i els que signifiquen les formes o accions del pensament. La distinció distribueix nou classes de paraules o categories lèxiques en dos grups (II, c. I):

A) Objectes del pensament: nom, article, pronom, participi, preposició i adverbi.

B) Formes del pensament: verb, conjunció i interjecció.

Els objectes del pensament són les coses, com ara *sol*, *aigua* o *fusta*. I també són la manera de les coses, com les condicions de *vermell*, *clara* o *dura*, si ens referim als exemples precedents. Aquests objectes es corresponen amb la substància i l'accident, respectivament (II, c. II). El pla de la gramàtica és previsible: els capítols defineixen i il·lustren les parts de l'oració que signifiquen els objectes mentals, cosa que fan amb criteris semasiològics més que no pas formals:

Nom. La categoria del nom recull la mateixa definició que descriu els objectes del pensament i constitueix així l'arquetip d'aquesta classe de mots. Es compon del substantiu, com *fusta*, i l'adjectiu, que expressa la qualitat o accident de *forta*. Seguint Scaliger, s'indica que l'adjectiu connota la substància, com *forta* remet al nom substantiu *fortalesa* (II, c. II-VI).

Article. Determina la significació del nom, amb les marques de singular i plural, masculí i femení (II, c. VII).

Pronom. Substitueix el nom per tal d'evitar repeticions d'un mateix terme en un discurs. També eviten el «mal estil de dir el nom d'un mateix» quan s'està parlant (II, c. VIII). El pronom relatiu, que tant

ha interessat els historiadors contemporanis, mereix diverses consideracions sintàctiques en dos capítols més (II, c. IX-X).

Participi. El participi és un «nom adjectiu» i aporta component semàntic del verb. A l'expressió «sóc vivent», que reflecteix de manera inequívoca el contingut de «visc», apareixen el verb substantiu «sóc» i el participi «vivent» (II, c. XX).

Preposició. Determina «les relacions que les coses tenen les unes amb les altres», amb referències d'ordre, temps, lloc o causa (II, c. XI).

Adverbi. Recull en una paraula la preposició i la substància, com ara «ràpidament» significa el mateix que «amb rapidesa» (II, c. XII).

A la relació de les sis categories de contingut semàntic, l'acadèmic Charles Duclos, que va comentar i fer l'edició de la *Grammaire* de 1754, fa tres objeccions. Considera que l'article, la preposició i l'adverbi estan mal ubicats i que haurien de pertànyer al grup de les formes del pensament. Fa aquesta distinció de manera taxativa per les dues primeres categories i atorga un paper ambivalent a l'adverbi.¹³

El pla expositiu de la gramàtica continua amb les tres parts de l'oració que signifiquen la manera dels pensaments. La importància d'aquesta part rau en el paper del verb com a focus de l'acció, amb el qual les paraules adquireixen la unitat de la proposició.

Verb. Marca l'afirmació, «que és la principal manera del nostre pensament» (II, c. XIII). A l'oració «la terra és rodona» hi ha un subjecte del qual s'afirma l'atribut «rodona» mitjançant el verb copulatiu, que és la forma prototípica del verb. Es distingeix el verb substantiu o copulatiu, mancat de contingut semàntic, del verb adjectiu o predicatiu, que inclou de manera sintètica l'afirmació i el significat semàntic de l'arrel. L'esquema conceptual és el següent:

- Verb substantiu: afirmació; «és» verb copulatiu en tercera persona del singular.
- Verb adjectiu: afirmació + significat; «Petrus vivit» ('Pere és vivent').

13. Es pot consultar en línia l'edició de C. Duclos a: <http://visualiseur.bnf.fr/Visualiseur?Destination=Gallica&O=NUMM-84320>. A l'edició impresa de l'editorial Paulet (FOUCAULT 1969: 132).

Conjunció. Ajunta o separa les coses, les nega o les considera (II, c. XXIII).

Interjecció. Significa aquelles veus naturals que expressen moviment de l'ànima (II, c. XXIII)

6. REMARQUES SINTÀCTIQUES I ELS UNIVERSALS

Les nou parts de l'oració segueixen un esquema tradicional, amb definicions que reproduïxen en alguns casos les aportacions de Donat i Priscia. La classificació en dos grups troba suport en la distinció clàssica, de la sofística, del nom i el verb, del subjecte i el predicat. I el caràcter actiu, d'enllaç mitjançant l'afirmació, es troba ja en el pensament d'Aristòtil, tot i que no sembla que Port-Royal segueixi aquesta font.

Els objectes i les formes del pensament queden representats per les dues categories fonamentals del nom i el verb. I articulen les parts de l'oració en la teoria de la proposició, que es concep com a atributiva. Consta de dos objectes del pensament i un enllaç o verb copulatiu que realitza l'acció d'afirmar. A la proposició realitza la funció de subjecte el terme de qui s'afirma i és l'atribut allò que s'afirma, com descriu l'esquema:

Proposició: terme + verb + terme
 subjecte + enllaç + atribut
 objecte de qui s'afirma + afirmació + allò que s'afirma

El concepte de proposició deriva de l'àmbit mental i, en concret, de l'acció de jutjar. De manera correlativa al judici, hi ha proposicions simples i complexes. Són proposicions simples «Sum homo», «Dieu est bon» o «La Terra és rodona», perquè no es poden descompondre en afirmacions més simples. I és complexa la proposició «Un hàbil magistrat és un home útil a la República», perquè es pot reduir a les següents:

- α) *El magistrat és hàbil.*
- β) *El magistrat és un home.*
- γ) *L'home és útil a la República.*

Per tal de fer evidents aquests continguts proposicionals, però evitant les reiteracions nominals, es pot formular la proposició complexa de la següent manera: «El magistrat que és hàbil és un home que és útil a la República». Encara que resulti una elocució inelegant i artificiosa, l'ús del pronom de relatiu marca les connexions proposicionals. De la mateixa manera es pot operar amb un altre exemple prou conegut de Port-Royal, «Dieu invisible a créé le monde visible». En transformar la proposició en una clàusula més clarificadora sobre els judicis inserits s'obté aquesta formulació: «Dieu, QUI est invisible, a créé le monde, QUI est visible».¹⁴ La diferència entre els exemples és que al primer l'oració subordinada de relatiu és específica, mentre que al segon és explicativa. Però ambdues contenen tres proposicions, una de les quals és la principal i les altres resulten incidentals. Referint-se al darrer exemple, els senyors de Port-Royal descriuen com a principal «Déu ha creat el món», i com a incidentals les de tipus explicatiu, «Déu és invisible» i «El món és visible».

En la composició gramatical la sintaxi té un paper explícit al darrer capítol de l'obra (II, XXIV), que desenvolupa dos continguts: les regularitats i les excepcions constructives.¹⁵ «La construcció gramatical —estableixen els autors— es distingeix generalment en la concordança, quan els mots han de concordar conjuntament, i en el règim, quan un dels dos causa una variació en l'altre». I a continuació enumeren un seguit d'universals materials, com ara la distinció de singular i plural o masculí i femení. Respecte del verb indiquen la concordança de nombre i persona amb noms i pronoms. En canvi, la sintaxi de règim «resulta gairebé tota arbitrària» i no admet gene-

14. «Déu invisible ha creat el món visible» (*Dieu invisible a créé le monde visible*). Els exemples, tan característics dels comentaris historiogràfics sobre la *Grammaire*, apareixen al capítol sobre els pronoms relatius (II, c. IX).

15. Pel que fa a les excepcions o figures, s'aprecia la influència de la *Minerva* (1587) de Francisco Sánchez de las Brozas. La sil·lepsi és la figura gramatical de construcció per la qual es trenca la concordança entre verb o adjectiu i un nom, en favor d'una raó conceptual, com a «Il est six heures» en comptes de «Elles sont six heures». L'el·lipsi o figura de defecte consisteix en la supressió d'algun element que queda sobrentès, com el verb o el subjecte en algunes oracions. I s'afegeix el pleonasma o abundància lèxica, com en «vivre vitam», la hipèrbaton o inversió de l'ordre dels termes.

ralitzacions en les llengües, atès que empenen alternativament cas i partícules.

Un dels aspectes de Port-Royal més valorat per la tradició és la teoria dels universals lingüístics. Són principis generals de sintaxi que regeixen totes les llengües. En aquest sentit, les màximes generals que formulen els autors són cinc. Prediquen en primer lloc la correlació de nominatiu o nucli del subjecte i verb, sigui aquest últim expressat o implícit, perquè el verb és fonamental per indicar «allò que es pensa sobre el que hom concep». Conseqüentment, i en segon lloc, no hi ha verb sense nominatiu. A continuació, que no hi ha adjectiu sense referència a un substantiu, perquè l'adjectiu marca confusament el substantiu, com *doctus*, o *savi*, es refereix a qui té saviesa. La quarta màxima refereix que «no hi ha mai genitiu al discurs que no estigui governat per un altre mot», perquè no hi ha posseïdor sense posseït. I la cinquena i darrera màxima afirma que el «règim dels verbs es pren sovint de diverses classes de relacions de cas», però també pel caprici de l'ús.¹⁶

7. TRADICIÓ I ABAST DE LA GRAMMAIRE

La *Grammaire générale et raisonnée* es tanca amb el capítol sobre la sintaxi que hem comentat (II, c. XXIV). Per raó d'aquesta disposició, sense una cloenda general, el seu contingut assoleix un valor de manifest o síntesi de l'obra. En el capítol s'enuncien les màximes dels universals sintàctics, que reflecteixen l'ordre natural de les paraules. Les excepcions arriben amb les figures de construcció —sil·lepsi, el·lipsi, pleonasme i hipèrbaton—, que responen a processos del pensament i que poden ser motiu de «perfecció i bellesa» de les llengües.

16. Els universals substantius del classicisme es refereixen a la relació entre el llenguatge, la lògica i la realitat. Però la lingüística es diferencia d'aquest propòsit perquè s'interessa pels universals formals i les propietats arbitràries del llenguatge.

És interessant parar atenció a aquest final d'obra per les dues notes que inclou. La primera és un elogi de la llengua francesa, amb una projecció ben emotiva de les seves virtuts.

Afegiria que potser no hi ha cap llengua que empri menys les figures que la nostra, perquè s'estima particularment la nitidesa i expressar les coses tant com és possible en l'ordre més natural i simple, tot i que alhora no se supedita a cap altra en bellesa ni elegància.

Resulta pintoresca la proclamació de l'excel·lència del francès en un estudi comparatiu i general sobre les llengües com el de Port-Royal. L'orgull francòfon es manifesta en els tòpics de la claredat, senzillesa, bellesa i elegància, quatre virtuts que converteixen el francès, a ulls de l'autor, en un referent lingüístic universal. S'ha d'indicar també que en aquest paràgraf reapareix la marca del jo en l'enunciat. Enllaça d'aquesta manera amb la veu en primera persona que relatava, en el prefaci, la gestació de l'obra a causa de les converses amb l'amic filòsof.

Aquí acaba el text de la *Grammaire*, però encara s'afegeix un advertiment final, a títol d'addenda a la segona i posteriors edicions. L'advertiment reconeix la manca de tractament de la derivació i composició lèxiques, però perquè pertany en realitat a un diccionari general. A banda, s'anuncia que s'ha publicat *La Logique ou l'art de penser*. Es recomana consultar-la no tan sols perquè està fundada sobre els mateixos principis, sinó també perquè permet aclarir i aprofundir moltes qüestions. I, en efecte, aquesta recomanació és ben assenyada, perquè l'amplitud i la profunditat de tractament que aporta *La Logique* és incomparable.¹⁷

Un cop descrit el contingut de la *Grammaire*, podem considerar l'obra en relació amb les de Port-Royal i amb les contemporànies. La *Grammaire* és una obra senyera, la més coneguda de les gramàtiques racionalistes. La seva qualitat rau en la síntesi que elabora de dues obres de Port-Royal fonamentals: la gramàtica llatina (1644) i la lògi-

17. Una altra recomanació de consulta bibliogràfica es refereix als mètodes del llatí i el grec de Lancelot, que es fa a propòsit de les figures de construcció (II, c. XXIV).

ca (1662). La primera recull, gràcies a Lancelot, la millor tradició humanista. I la segona aporta la perspectiva renovadora en filosofia. Lancelot s'alimenta dels treballs de Scaligero, Ramus i Sánchez de las Brozas, Sanctius, i dels seguidors de Sanctius, Scioppius i Vossius. Aquesta tradició aporta els fonaments de la gramàtica semàntica, que prepara el camí de la gramàtica universal (DONZÉ 1967: XII-XIII).

Al segle XVII un fort corrent universalista alimenta la gramàtica llatina de Lancelot (PADLEY 1976: 155-209). Són coetanis autors esplendorosos. L'italià Tommaso Campanella, que publica el 1638, a París, *Philosophiae rationales partes quinque...* També, el bisbe espanyol Juan Caramuel Lobkowitz, redactor de *Grammatica audax* (1654). El polígraf i jesuïta alemany Athanasius Kircher, *Novum inventum linguarum omnium ad unam reductarum* (1660). I el vigorós projectisme anglès, amb el prolífic Francis Lodwick (1647-1686), George Dalgarno (1661) i John Wilkins (1668).¹⁸

Davant la profusió de noms i obres gramaticals, que fa difícil fer-se una idea de conjunt, hi ha una interpretació històrica molt perspicax en l'anàlisi de Michel Foucault. A l'assaig *Les paraules i les coses* (1966), Foucault aporta una perspectiva de les ciències entre el Renaixement i la industrialització. Considera els àmbits de la natura, l'economia i el llenguatge. Pel que fa a quest últim, indica que durant el segle XVII importa la recuperació de l'esperit clàssic o *latinitas*. En els dos segles següents, el principi de l'ordre i la taxonomia regeix les tasques en gramàtica general. I, finalment, en el XIX, l'historicisme i la recerca dels parentius de llengües impulsa la filologia comparatista. Foucault posa de manifest la preeminència dels models de l'analogia, la classificació i la vida, claus de volta de les respectives etapes. L'orde sintàctic i la classificació conceptual van associades a la gramàtica universal. I l'arquetip de gramàtica universal és la de Port-Royal (FOUCAULT 1667, 1669).

Per tal d'explicar la visibilitat de Port-Royal a la tradició gramatical europea fins a les acaballes del segle XVII hem d'esmentar un con-

18. De F. Lodwick interessa esmentar *A Common Writing* (1647), *The Ground-Work* (1652) i *Concerning Short Writing* (1657); de G. Dalgarno, *An Essay towards an Universal Alphabet* (1686), i de J. Wilkins, *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language* (1668).

junt de factors. Són factors de caire científic, pedagògic, religiós, polític i carismàtic. Són factors del desenvolupament i de la recepció històrica de l'obra.

1. Ciència. La cooperació d'autors i l'amalgama de les disciplines filosòfica i gramatical aporten una resposta original al problema del pensament, la realitat i el llenguatge.

2. Pedagogia. Les «Petites Écoles» són un laboratori de renovació en didàctica, materials docents i normalització de la llengua vernacular.

3. Religió. El corrent jansenista en què es gesta l'obra, amb un ideari rigorista, l'activisme doctrinal i l'estigma d'heretgia donen una notorietat extraordinària a autors i obres.

4. Política. Fa augmentar aquest efecte el conflicte dels jansenistes, no tan sols amb els jesuïtes sinó amb la monarquia, que s'involucra en la seva persecució.

5. Carisma. La brillant personalitat d'Arnauld, juntament amb figures associades al jansenisme com La Fontaine, Pascal o Racine, fa que el fenomen assoleixi una influència notable. La relació d'Arnauld amb Descartes en projecta la figura sobre l'horitzó de l'època.

El desplegament dels cinc factors dóna raó de la vitalitat de Port-Royal. El desenvolupament de la comunitat i la seva repercussió històrica es pot entendre des d'una perspectiva que manifesta la complexitat del moviment jansenista. La *Grammaire* no és tan sols un producte de ciència, sinó també de pràctiques docents, doctrina i disputes polítiques, menades per unes personalitats carismàtiques, que estan representades per la figura d'Antoine Arnauld.

La recepció històrica del llegat de Port-Royal, més enllà del seu segle, assoleix un punt remarcable amb l'estudi enciclopèdic que realitza Sainte-Beuve (1840-1860). L'escriptor fa un estudi exhaustiu sobre aspectes històrics, literaris, pedagògics i científics de l'abadia de Port-Royal. La recerca de Sainte-Beuve coincideix amb el declivi de les edicions de la *Gammaire*. Fins a 1846 se'n publiquen disset edicions. El ritme decreix força des de llavors, però es renova l'interès amb l'estructuralisme i l'assaig de Noam Chomsky de 1966 sobre la «lingüística cartesiana». El tòpic de Port-Royal viu un esclat, que afecta les ciències humanes. L'edició de 1969 publicada per la casa Paulet porta una

introducció de Michel Foucault. La traducció anglesa de Jacques Rioux i Bernard Rollin de 1975 culmina una recepció esplèndida.¹⁹

Les raons de la recepció de la *Grammaire* són múltiples. Els factors de desenvolupament exposats parlen de les circumstàncies històriques. I si ens referim de manera específica a la gramàtica, observem unes característiques que la distingeixen de les gramàtiques generals de l'època.

a) Concisió i senzillesa. La brevetat, la claredat expositiva i la selecció de continguts fan de l'obra un material assequible i apte per a nivells i propòsits diversos.

b) Didascàlia. La intenció didàctica del manual, en consonància amb la renovació pedagògica de les Escoles Menors, resulta reeixida.

c) Perspicàcia. Al do de l'oportunitat, atès que apareix en un moment de maduresa de les gramàtiques universals, la *Grammaire* afegeix la capacitat de copsar i aplicar aspectes de la ciència emergent sobre el llenguatge i el pensament.

8. INVENCIO DE LA HISTÒRIA

La disciplina de la història de la lingüística es va fundar el 1902. En una sessió solemne de la universitat de Copenhaguen, el rector i lingüista Vilhelm Thomsen presentà els principis i continguts bàsics de l'especialitat (LABORDA 2009). El caràcter propedèutic i abreujat de l'obra que va publicar explica que, entre molts altres tòpics, no hi figuri Port-Royal. El cànon de Thomsen està construït amb fonts grecollatines i de la lingüística comparativa. Amb l'estructuralisme la història de la lingüística va fer un tomb en els anys seixanta. Va incorporar al cànon un nou horitzó teòric i moltes obres inèdites. Pel que fa al període del segle XVII, els historiadors van parar atenció a les gramà-

19. Les edicions datades de la *Grammaire* són de 1660, 1664, 1676, 1679, 1703, 1709, 1754, 1756, 1769, 1768, 1775, 1803, 1830, 1845, 1846, 1966, 1967, 1968, 1969 i 1975, de les quals són destacables les tres primeres, fetes pels autors. La primera va aparèixer el 28 d'abril de 1660, amb privilegi del 23 d'agost de 1659. La segona, del 1664, afegeix un capítol sobre verbs impersonals. I la de 1676 té algunes addicions en el capítol sobre el pronom relatiu. És rellevant l'edició crítica de 1754 feta per l'acadèmic Charles Duclos, que és precisament el text de l'edició de Foucault de 1969.

tiques universals d'orientació racionalista i empirista, com les de Port-Royal i de J. Wilkins, respectivament (LABORDA 1982, ECO 1993).

La història de la lingüística va canviar força. Va construir una tradició amb la projecció intel·lectual i emocional de l'historiador. Era intel·lectual i emocional perquè el relat interpretava els materials del passat amb les eines del present i els propòsits del futur. La veu de l'historiador va crear una perspectiva interpretativa i va seleccionar els agents i els ocurrents de la història, és a dir, els autors i les seves obres. L'etapa estructuralista de la història de la lingüística va resultar molt productiva. Entre els anys seixanta i vuitanta del segle XX van aparèixer desenes de manuals d'història, motivats per la voluntat d'establir paradigmes i pel prestigi social de la lingüística.

Maurice Leroy (1964: 23-24) és l'autor de la primera història de la lingüística del període que tracta de Port-Royal. Descriu les característiques de la gramàtica i la bona recepció en reedicions i seqüeles. Incomoda a Leroy el fonament lògic de l'obra, que converteix la llengua en un esquema del pensament. I critica de Port-Royal l'ús de raonaments abstractes, el desinterès pels fets i l'escassa descripció de la llengua. Un altre autor que sosté la mateixa opinió és Georges Mounin (1967). Pel que fa a la fonètica, Mounin considera que «transmet més o menys la del segle XVII, però empobrida» (1967: 132). I en relació a les parts de l'oració i la sintaxi, indica les contradiccions entre l'ús i l'explicació raonada. Mounin desacredita la intenció universalista de Port-Royal perquè, malgrat que aporta exemples de diverses llengües, el francès és la llengua de referència i el llatí la dominant (1967: 135).²⁰

El tomb interpretatiu sobre Port-Royal es produeix amb la publicació per Noam Chomsky de *Cartesian linguistics. A Chapter in the history of rationalist thought...* (1966).²¹ Resulta un fet singular que

20. Mounin confronta les múltiples afirmacions a propòsit de «totes les llengües» amb les referències específiques al llatí, francès, grec, hebreu i, en pocs casos, espanyol, italià i való.

21. La versió en català és una traducció de Gabriel Ferrater a Seix Barral, (Barcelona, 1970). La castellana és d'Enrique Wulff a Gredos (Madrid, 1972). Originalment les notes al text, que són 124, anaven al final de l'obra, però a l'edició castellana apareixen a peu de pàgina. La disposició de les notes és una elecció difícil, atès que ocupen un terç del llibre, és a dir, una extensió extraordinària. Les notes formen una obra dins l'obra *Cartesian linguistics* i palesen una composició insòlita.

l'autor del model generativista tracti de qüestions historiogràfiques. I que ho faci per valorar molt positivament l'aportació de Port-Royal. Inserir la *Grammaire* en una tradició que abasta segles i que simbòlicament lliga amb l'estructuralisme generativista. Les tesis de Chomsky es refereixen a quatre aspectes: el corrent cartesià, la creativitat del llenguatge, l'explicació de les estructures i les idees innates.²²

1. Lingüística cartesiana

Chomsky denomina «lingüística cartesiana» un corrent racionalista sobre el llenguatge i el pensament que recorre els segles XVII i XVIII, sota la influència indirecta del filòsof René Descartes. Al centre del moviment se situa la gramàtica i la lògica de Port-Royal. Un segle abans es troba un antecedent en el treball sobre psicologia diferencial de Juan Huarte de San Juan, *Examen de ingenios para las ciencias* (1575). I el corrent cartesià es perllonga fins entrat el segle XIX, amb la figura de Wilhelm von Humboldt, autor de *Sobre les diferències de l'estructura del llenguatge humà* (1836). Enmig es produeixen les aportacions gramaticals de J. Harris, *Hermes* (1751), N. Beauzée, *Grammaire générale* (1767), i É. de Condillac, *Principes de la grammaire française* (1775). I Chomsky afegeix a la nòmina els tractats de Du Marsais, Cordemoy, Herder i Schlegel. Tot i que en aquestes obres són nombroses les diferències en contingut i orientació, comparteixen l'interès pel llenguatge i la cognició.

2. Creativitat del llenguatge

La creativitat del llenguatge és un factor diferencial de l'ésser humà, en oposició als automatismes i les conductes que tan sols res-

22. Chomsky havia fet prèviament esment a la lingüística cartesiana a *Current Issues in Linguistic Theory* (1964) i a *Aspects of the Theory of Syntax* (1965). I va publicar un article específic, «De quelques constantes de la théorie linguistique» (1966), relatiu a la tradició universalista dels segles XVII i XVIII. També va fer comentaris sobre aquest tema a *Language and mind* (1968).

ponen a estímuls o condicions ambientals. L'aspecte creador de l'ús del llenguatge remet implícitament a l'enfrontament que Chomsky manté amb el conductisme. Chomsky reconeix en fragments de Descartes l'assumpció d'aquesta tesi, que és congruent amb el dualisme de matèria i pensament, però també manifesta que el tractament cartesià d'aquest aspecte és escàs. Succeeix el mateix a la *Grammaire*, tot i que defineix el llenguatge com la «invenció meravellosa de compondre amb vint-i-cinc o trenta sons aquesta infinita varietat de mots» (II, c. I).

3. Explicació de les estructures gramaticals

Les obres que formen part de la lingüística cartesiana tenen en comú l'afany explicatiu, que inclou la descripció gramatical com a component inferior. Les gramàtiques de l'ús queden excloses, en benefici de les generals. Chomsky distingeix en aquests treballs la distinció entre l'estructura superficial, relativa a la interpretació fonètica, i l'estructura profunda, que permet la interpretació semàntica. Humboldt les denomina formes externa i interna. I Chomsky considera que és similar a Port-Royal l'anàlisi de les oracions amb pronom de relatiu, com l'esmentada oració adjectiva i explicativa: «Déu invisible ha creat el món visible».²³

4. Idees innates

La teoria de les idees innates remet al principi de la capacitat natural i prèvia a l'adquisició del llenguatge. L'ensinistament verbal respon a una estructura biològica de l'ésser humà. I l'experiència personal és menys determinant que un patró general, uns universals que determinen el grau de variació en les estructures sintàctiques de les

23. Chomsky va exposar la seva concepció de la història de la lingüística en un cicle de conferències de la Universitat de Califòrnia el 1967. Les conferències es van publicar en *El lenguaje y el entendimiento* (1968; Seix Barral, 1971). El capítol primer tracta del passat i, en un passatge, de les oracions de relatiu de Port Royal (ps. 33-34).

llengües. La projecció que fa Chomsky de la teoria de les idees innates a la *Grammaire* de Port-Royal no està justificada.

La proposta historiogràfica de la lingüística cartesiana és ambiciosa i agosarada, no debades Chomsky entra en un terreny de recerca que no havia explorat. Tot i que el seu propòsit és relacionar la història amb la gramàtica generativa, reconeix a *Lingüística cartesiana* que el seu estudi es parcial i que no aporta una anàlisi explícita dels paral·lelismes. Per aquestes limitacions descriu el llibre com un «perfil preliminar i fragmentari».²⁴

I Chomsky avança més objeccions al treball, algunes de radicals, fins al punt de fer dubtar de la seva validesa. Reconeix que les obres cartesianes «són desenvolupaments que arrelen en el treball lingüístic anterior». Afegeix que part dels autors més importants que estudia «s'haurien amb seguretat considerat ells mateixos decidits antagonistes de la doctrina cartesiana». Afegeix que «el mateix Descartes no va posar gaire atenció al llenguatge» i que «les seves rares remarques són susceptibles de diverses interpretacions» (1966: 10-11). Fins i tot accepta que pot ser inadequat el terme cartesià i l'apel·lació al filòsof francès.

Hom pot creure que un judici tan sever podria haver dissuadit Chomsky de publicar el treball, a l'espera de refer-lo amb nous criteris. Però si Chomsky addueix aquestes objeccions no és tant per ser conseqüent com per concedir d'avançada algunes crítiques i posar a estalvi el conjunt. Manté la proposta historiogràfica perquè considera que prima l'objectiu de «determinar la natura exacta del capital d'idees acumulat en període pre-modern» (CHOMSKY 1966: 11) i relacionar-lo amb el generativisme. La vàlua que aprecia en la recerca «cartesiana» és la vinculació històrica que estableix entre lingüística, filosofia i psicologia. I el resultat del seu assaig és una teoria de la ment en la perspectiva històrica. Considerant el raonament de l'autor sobre el seu treball, no sorprèn que jutgi pertinent i valuosa la seva contribu-

24. Chomsky descriu la seva forma de treballar així (1966: 10): «Em limitaré aquí a una cosa menys ambiciosa, a un perfil preliminar i fragmentari d'algunes de les idees guiadores de la lingüística cartesiana, sense cap anàlisi explícita de la relació d'aquesta amb els treballs actuals que miren de clarificar i de desenvolupar aquelles idees. El lector familiaritzat amb la labor actual dins de l'anomenada «gramàtica generativa» no pot tenir gaire dificultat a establir ell mateix aquestes connexions.»

ció, «donat l'estat lamentable del terreny de la història de la lingüística» (CHOMSKY 1966: 10). La justificació del diagnòstic és la «denigració dels treballs anteriors», és a dir, la manca d'interès de la lingüística per la seva història.

Es dubtós que *Lingüística cartesiana* fos una obra adreçada als historiadors de la lingüística. L'opinió que expressa Chomsky de la història de la lingüística i, per extensió, dels historiadors, manifesta un judici negatiu o bé el desconeixement de l'especialitat. Va tenir ocasió de conèixer millor alguns dels historiadors per les recensions que van publicar del seu llibre. Es van interessar molt per *Lingüística cartesiana*, per la importància de l'autor i l'abast de les seves tesis. *Lingüística cartesiana* ha estat un esdeveniment pels lingüistes i els humanistes, però també per a un públic ampli. Al públic no han arribat, però, les consideracions dels crítics, que han estat unànimes i negatives.

Recollim a continuació algunes referències d'aquestes crítiques, pel que fa a Port-Royal. La primera versa sobre l'originalitat de la *Grammaire*. Segons Robin Lakoff (1969), Vivian Salmon (1969) i G. A. Padley (1976), la *Grammaire* no és original sinó que deriva de l'humanisme renaixentista i la tradició gramatical llatina. En segon lloc, en la producció de Port-Royal, G. A. Padley (1976) valora com a principal la gramàtica llatina de Lancelot o *Nouvelle Méthode...* en comptes de la gramàtica general. En tercer lloc, sobre el cartesianisme de Port-Royal, Jan Miel (1969) i Hans Aarsleff (1970) consideren que la *Grammaire* no rep aquesta influència perquè és augustiniana i pascaliana. Finalment, pel que fa a les afinitats de la història gramatical amb el generativisme, Norman Kretzmann (1975) afirma que els Modistes constitueixen un antecedent més clar i distintiu que Port-Royal i la tradició associada a l'abadia jansenista.

Paradoxalment, Chomsky reconeix bona part d'aquestes crítiques de manera anticipada en el propi llibre *Lingüística cartesiana*. Sobre la *Grammaire* assenyala que la teoria lingüística és imprecisa. També crítica que no tracti de la natura del llenguatge. Afegeix que l'anàlisi de les estructures profunda i superficial resulta insuficient i que és gratuïta la idea d'estructura profunda com a suma de proposicions simples. En darrer lloc, Chomsky indica com a feblesa dels autors de Port-Royal la manca d'anàlisi dels universals lingüístics (1966: 86).

La crítica de Chomsky va més enllà de Port-Royal i s'estén al conjunt de l'assaig històric que ha escrit. En acceptar que el seu estudi és «molt fragmentari», manifesta també que ha deixat de banda figures cabdals, com ara Kant. I afegeix que ha parat atenció a les semblances, però no a les divergències del material examinat. Per tant, Chomsky admet que el resultat pot ser «desorientador». I a continuació descriu amb franquesa un comportament insòlit en la historiografia: «Una certa deformació resulta del fet que aquest estudi és organitzat més aviat com una projecció enrere de certes idees que ens interessaven avui dia, que no pas com una exposició sistemàtica del marc conceptual on aquelles idees van sorgir i on s'encaixaven» (CHOMSKY 1966: 86). És insòlit aquest procediment perquè col·lideix amb els principis metodològics de la historiografia.

La conclusió sobre l'estudi més notori de Port-Royal i, per extensió, de la denominada «lingüística cartesiana» és molt decebedora. I constitueix un motiu d'aflicció per a un historiador de la lingüística. La detallada i rigorosa recensió de Hans Aarsleff (1970: 583), que no podem descriure aquí, conclou amb un judici ferm sobre la versió chomskiana de la història: «Aquesta versió és fonamentalment errònia del començament fins al final, perquè els coneixements són pobres, perquè no s'ha llegit els texts, perquè no ha entès els raonaments, perquè la literatura secundària que podria haver estat útil s'ha deixat de banda». La desolació d'Aarsleff s'incrementa quan constata l'entusiasta i acrítica recepció de *Lingüística cartesiana*. En definitiva, l'efecte que denuncia és un retrocés greu en la història de la lingüística.

9. VISIBILITAT DE LA HISTÒRIA DE LA LINGÜÍSTICA

L'error pot ser un motiu profitós en historiografia si s'identifica i se supera. Més de quaranta anys després de la publicació de *Lingüística cartesiana* hi ha hagut alguns canvis. Però no són positius. Les veus dels crítics han desaparegut i els seus missatges romanen silenciosos a l'hemeroteca. Chomsky no ha revisat ni rectificat el seu discurs. I lingüistes generativistes que treballen en el projecte de la biolingüística vindiquen de passada l'antecedent del cartesianisme i de la

gramàtica de Port-Royal.²⁵ Per tant, quasi mig segle d'historiografia ha comportat que es mantingui intacta l'actualitat de la *Lingüística cartesiana* i que s'hagi oblidat les crítiques dels historiògrafs. La paradoxa és que el corrent lingüístic més adwers a la perspectiva històrica brandi el lema d'una tradició classicista.

La insistència en l'error és un motiu de confusió i depauperació científiques. La gramàtica de Port-Royal és una gramàtica universal valuosa. El seu mèrit s'ha d'atribuir a les aportacions filològiques del mètode llatí de Lancelot i a la lògica d'Arnauld i Nicole. No oblidem els antecedents; impulsa aquests treballs l'herència dels gramàtics renaixentistes, com el Brocense, i del pensament d'Agustí d'Hipona i Blaise Pascal.

Juntament amb Port-Royal hi ha altres gramàtiques universals remarcables. Es produeixen en el corrent de les llengües universals, amb la descripció formal de Francis Lodwick, l'inventari enciclopèdic de John Wilkins i la perspectiva global d'Athanasius Kircher. Com ha posat de manifest Umberto Eco (1993), aquests tres autors són tan sols els referents d'un gran moviment compromès amb la recerca de recursos expressius de la ciència i la comunicació.

La figura de René Descartes té una categoria extraordinària en els camps de la matemàtica i la filosofia. Però la seva dedicació a les qüestions sobre el llenguatge és menor al costat de les de John Locke i Gottfried Wilhelm Leibniz. Locke es pot considerar l'inspirador de gramàtiques racionalistes com les de César Du Marsiais o Etienne de Condillac.

La *Grammaire* de Port-Royal és una obra interessant perquè recull de manera clara i senzilla els fonaments de la gramàtica universal. Aplica amb economia la teoria del signe lingüístic per establir les parts de la gramàtica. Classifica de manera original les parts de l'oració. I atribueix al verb el paper dinàmic de la proposició. La força i l'atractiu del model gramatical fa escola més enllà del seu segle. I passat el temps torna a captivar uns gramàtics que es diuen lingüistes.

Amb tot, l'interès de la *Grammaire* ultrapassa els aspectes filològics de l'obra i de la tradició. I esdevé una obra important perquè

25. Vegeu Noro (2008: 98).

permet reflexionar i intervenir en les pràctiques de la historiografia. És així perquè mostra mecanismes de construcció de la història de la lingüística. Posa de manifest que la invenció de la tradició pot esdevenir contradictòria i errònia. El relat de l'historiador construeix versions que arriben a la comunitat científica i a una gran comunitat social. La figura de Noam Chomsky ha actuat en aquest cas com a historiador ocasional, però molt influent.²⁶ La vinculació que ha fet de la tradició cartesiana al seu model en lingüística és ambiciosa, didàctica i suggestiva. Tanmateix, transgredeix la metodologia historiogràfica, deforma la interpretació de les obres històriques i posa en perill el progrés de la història de la lingüística. Aquest debat historiogràfic segueix viu en el món especialitzat de la recerca, però no es reflecteix en els manuals, que presenten una versió empobridora i acrítica.

La visibilitat social de la lingüística que ha aportat una obra tan notòria com *Lingüística cartesiana* té uns efectes difícils de valorar, per polèmics i mistificadors. Però podem prendre distància i considerar amb perspectiva l'abast científic i cultural de l'abadia de Port-Royal.²⁷ Centrant-nos en el vessant intel·lectual, el repertori de Port-Royal és ric i variat, amb treballs sobre llenguatge, pensament, traduccions dels clàssics i l'edició de manuals docents. El mèrit dels seus autors destaca per si mateix, però també pel veïnatge de personalitats carismàtiques que van produir gramàtiques universals. I la història de la lingüística té, en aquest període, un camp d'estudi rellevant i un compromís per inventariar, per crear, una tradició amb perspicàcia i objectivitat.

26. Al recent compendi de lògica de Vega i Olmos (2011), l'article sobre el signe al·ludeix a Port-Royal. I reproduïx com a canònica la interpretació chomskiana i l'obsoleta distinció entre estructures profunda i superficial: «La función de una gramática general es hallar, por debajo de las superficies de las frases, la articulación lógica que expresan. Es una lógica de la substancia para la que la estructura profunda de los enunciados es la estructura profunda de lo real.»

27. Una font documental extensa sobre Port-Royal és l'estudi enciclopèdic de Sainte-Beuve. Pel que fa al context gramatical, és excel·lent la monografia de Padley. Per a l'estudi en detall de la *Grammaire* es pot consultar el treball de Donzé. I sobre les gramàtiques universals i la creació de llengües artificials resulta recomanable l'assaig d'Eco.

BIBLIOGRAFIA

- AARSLEFF (1970): Hans Aarsleff, «The History of Linguistics and Professor Chomsky», *Language*, 46, 570-585.
- ARNAULD & LANCELOT (1660): Antoine Arnauld i Claude Lancelot, *Grammaire générale et raisonnée (de Port-Royal)*, Menston: The Scholar Press, 1968. [París: Ed. de Prepublications Paulet, 1969. Ed. en anglès Rieux & Rollin 1975.]
- ARNAULD & NICOLE (1662): Antoine Arnauld i Pierre Nicole, *La logique ou l'art de penser*, París: Flammarion, 1970.
- BREKLE (1975): Herbert E. Brekle, «The Seventeenth Century», dins T. Sebeok (ed.), *Current trends in Linguistics*, La Haia: Mouton, 13, 277-382.
- BURSILL-HALL (1971): G. L. Bursill-Hall, *Speculative Grammars of the Middle Ages: The Doctrine of «Partes Orationis» of the Modistae*, La Haia: Mouton.
- CHEVALIER (1967): Jean-Claude Chevalier, «La Grammaire générale de Port-Royal et la critique moderne», *Langages*, 7, 16-33.
- (1968): *Histoire de la syntaxe: Naissance de la notion de complément dans la grammaire française (1530-1750)*, Ginebra: Librairie Droz.
- CHOMSKY (1966): Noam Chomsky, «De quelques constantes de la théorie linguistique», *Diogenes*, 51, 14-21.
- (1966): *Lingüística cartesiana. Un capítol a la historia del pensament racionalista*, Barcelona: Seix Barral, 1970.
- (1968): *El lenguaje y el entendimiento*, Barcelona: Seix Barral, 1973.
- DANTO (1975): Arthur C. Danto, «Preface», dins Rieux & Rollin (ed.), *The Port-Royal Grammar*.
- DESCARTES (1642-1647): René Descartes, *Meditaciones metafísicas con objeciones y respuestas*, Vidal Peña (ed.), Madrid: Alfaguara, 1977.
- DONZÉ (1967): Roland Donzé, *La gramática general y razonada de Port-Royal*, Buenos Aires: Eudeba, 1970.
- ECO (1993): Umberto Eco, *La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea*, Barcelona, Crítica, 1994.
- FOUCAULT (1966): Michel Foucault, *Las palabras y las cosas*, Mèxic: Siglo XXI, 1974.
- (1967): «La Grammaire générale de Port-Royal», dins *Langages*, 7, 1967, 7-15. També a l'edició de la *Grammaire* de 1969 de Republications Paulet.
- KNEALE (1961): William i Martha Kneale, *El desarrollo de la lógica*, Madrid: Tecnos, 1972.
- KNOWLSON (1975): James Knowlson, *Universal Language Schemes in England and France 1600-1800*, Toronto: University of Toronto Press.

- KRETZMANN (1975): Norman Kretzmann, «Transformationalism and the Port-Royal Grammar», dins Rieux & Rollin.
- LABORDA (1982): Xavier Laborda Gil, *Empirirismo y racionalismo en la lingüística dels sigles XVII*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, TDX.
- (2009): «Fundación de la Historia de la Lingüística por Thomsen en 1902», *Tonos Digital*, 18. <<http://www.um.es/tonosdigital/znum18/secciones/estudio-13-thomsen.htm>>
- (2011): «La lingüística y el historiador perfecto», *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, 46, 51-90.
- LAKOFF (1969): Robin Lakoff, «Review of Brekle's edition of the Grammar», *Language*, 45, 343-364.
- LAW (2003): Vivien Law, *The History of Linguistics in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LOCKE (1690): John Locke, *Ensayo sobre el entendimiento humano*, Buenos Aires: Aguilar, 1977.
- LODWICK (1647): Francis Lodwick, «A Common Writing», dins Salmon 1972.
- (1652): *The Ground-Work*, Londres: Longman, 1972.
- (1657): *Concerning Short Writing*, Londres: Longman, 1972.
- (1686): *An Essay towards an Universal Alphabet*, Londres: Longman, 1972.
- MIEL (1969): Jan Miel, «Pascal, Port-Royal, and Cartesian Linguistics», *Journal of the History of Ideas*, 30, 261-271.
- MOUNIN (1967): Georges Mounin, *Historia de la lingüística (Desde los orígenes al siglo XX)*, Madrid: Gredos, 1974.
- NORO (2008): Andrea Noro, *The boundaries of Babel: the brain and the enigma of impossible languages*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- PADLEY (1976): G. A. Padley, *Grammatical Theory in Western Europe 1500-1700: The Latin Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- RIEUX & ROLLIN (1975): Jacques Rieux i Bernard E. Rollin, «Translator's Introduction», dins *The Port-Royal Grammar* (ed. en anglès), La Haia-París: Mouton.
- SAINTE-BEUVE (1840-1860): Charles-Augustin Sainte-Beuve, *Port-Royal*, París: Gallimard, 1954.
- SALMON (1969): Vivian Salmon, «Review of Cartesian Linguistics», *Journal of Linguistics*, 5-6, 165-187.
- (1972): *The Works of Francis Lodwick*, Londres: Longman.
- SÁNCHEZ DE LAS BROZAS (1587): Francisco Sánchez de las Brozas, *Minerva. De la propiedad de la lengua latina*, Madrid: Cátedra, 1976.
- VEGA I OLMOS (2011): Luis Vega Reñón i Paula Olmos Gómez, *Compendio de lógica, argumentación y retórica*, Madrid: Trotta.
- WILKINS (1668): John Wilkins, *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*, Menston: The Scholar Press, 1968.